

ИГРОКАЗ С ПЕВАЊЕМ

(Желимир Периш: *Младенка косџоноја: казивање о вештици Гили како ја уз гусле њјева Желимир Периш, Booka, Београд, 2022*)

Пре четири године поштоваоци лика, а нарочито дела Чарлија Брукера имали су прилику да сами искроје судбину јунака специјалног издања серије *Black Mirror*. Интерактивна епизода с поднасловом *Bandersnatch* корисницима Нетфликса омогућила је готово моментално укључење навођењем јунака у смеру који им се учинио интересантнијим. У зависности од избора које су гледаоци правили епизода је могла трајати од четрдесет до сто двадесет минута, а пет различитих завршетака са свим стазама које до њих воде стају у више од пет сати. Гесло „изабери сопствену авантуру“ употребио је и Желимир Периш у роману *Младенка косџоноја* дајући читаоцима шансу да се „ставе у опанке“ насловне јунакиње и сплетом индивидуалних избора назначених на концу постављених опасности поведу девојчицу према избављењу или – страдању.

Перишев први роман упечатљива је појава у новијој регионалној књижевности, а разлоге за то можемо набрајати на сваком плану с ког се књижевно дело посматра и тумачи. Најпре, ауторовим одређењем да је роман „казивање уз гусле“ – што при врху сваког поглавља илуструју десетерци у два стиха – *Младенка Косџоноја* упућује на необичну структуру. Додатна зачудност читава се на плану линеарности дела, будући да је реч о вишеструко истумбаним радњама. Наиме, прво поглавље у ком гуслар Желимир Периш уз импровизовани инструмент (јер је „језик измишљен за лагање, једино је пјесма искрена“) у царској управи пева свој исказ о вештици Гили – смештено је у 1882. годину, док се последње – једна епизода из Гилиног живота – дешава 1838. године. Хронолошки међаши дела,¹ Гилино рођење (1805) и сусрет с Царевљевићем у Бечу (1882), описани су у два претпоследња поглавља. Разиграни Периш успео је да читаоце поведе на пут, односно, у целоживотни бег с Гилом, и даље – до људи с којима се сусретала, њихових страхова и судбина које се склапају и стапају у једну велику причу о животу у бурном историјском периоду.

„Гила костонуга, Гила стуха и штрига, кучибаба, ирудица и вјештица. Али и виленица и љекарица, Гила исцјелитељица, траварка, Гила гаталица, врачака и бахорица“ – како год да су је описивали и колико год да су од њених моћи зазирали, људи су јој прилазили као „дажбинарки среће“. Глас о Гили ишао је испред ње саме, свако село познавало је њена чудотворства, желело део те магије за решење својих проблема и уз гусле пратило и чувало приче о необичној жени беле косе. Гилину судбину говори

¹ Може се и поставити шири оквир који везу с Гилом остварује тек посредно – 1756. десило се суђење Магдалени Вуковић (поглавље 30), док је исечак из енциклопедије у којој се спомиње Гила датиран 1907. (поглавље 42).

много уста, а она ипак остаје неухватљива. Као епизодни јунак промиче кроз туђе животе, утичући на бољке и аномалије несрећних и унесрећених, а њихови животописи рађају детаље из којих искрсавају и једне на друге се слажу непотпуне цртице о Гилиним заносима и пркосима.

Постмодернистички сваштарно Периш обресе својој јунакињи даје посредством разноврсних извора, те су поједина поглавља организована као засебне целине: подвлачен и тинктуром замрљан спис истргнут из бележнице етнолога, слика нађена у подруму суботичког градског музеја, чланак из енциклопедије о Хрватима у Бечу, драма у једном чину. Басма за заштиту од несреће, музичка међуигра, рецепт за лечење рана од удараца, натпис на стећку, извештај о операцији „Изгубљени син“, спис судског процеса против проказане вештице Магдалене, рецепти из „Гилине љекаруше“ – поглавља су која функционишу као додатна илустрација сложене Гилине природе и туђих прича које се кроз њену преламају. Интересантно је то што језички регистар у потпуности прати дијалекте места и времена, те говор појединих јунака искрсава као неразумљиво приповедање о увек исто означеним идеалима – слободи и срећи. Урањајући у улоге својих бројних ликова, Периш непогрешиво подражава њихове наративе. Поглавља о девојчици Гили подсећају на бајке, прича о намереном писању песничког романа Винка Смиљанића Нињанина на пасторалу, а анализа живота саветника цара Фердинанда, композитора, исписана је музичким речником. Периш се игра, и то не жели да ради сам. Он позива читаоце да му се придруже, па поглавље 23 прекраја у неколико наврата како би испунио дата обећања, својеврсним стилским вежбама анализира претходно написано, супротстављајући мотиве и слике да би истакао своју идеју, пружа могућност самосталног одабира наставка приче, а радозналим читаоцима сугерише до које странице да се упуте уколико осећају неиздрж пред деловима које би тек требало савладати. Називи поглавља који подсећају на Сервантесове интервенције у *Дон Кихоту* својеврсне су минијатуре које сажимају садржај онога што следи акцентовањем основних идеја са придодатим доскочицама, у којима често лежи одговор на могуће читаочево питање. У намери да „Гилатуристима“, „Гилоловцима“ и свима који се интересују за судбину младенке костонуге помогне да радњу и јунаке сместе у одређени контекст, аутор дописује и додатке у виду описа топонима, листе поглавља с тачно одређеним временом и местом у ком се радња одвија и „големог регистра идентитета“ са у заградама убележеним поглављима у којима се јунаци појављују. Необична је и захвалница из које се могу препознати и ауторови узорци, као што је по свом нелинеарном приповедању позната Даша Дрндић или Кристиан Новак, на кога упућују синтагме о „мајци земљи“ и „рахлом тлу“, као и потпоглавље „Успоравање“.

У књизи *Уговор с ђавлом* Владимир Бајер представља документе о прогонима чаробњака у Хрватској, с нарочитим освртом на вештице. Први запис о судском поступку у вези с чарањем вођен је у Загребу против Алице и Маргарете 1360. године, а последњи, против Магдалене Логомер зване Херуцина из 1758. прати писмо Марије Терезије о искорењивању „одвратне суперстиције и предрасуде које управо највише проистичу из незнања“. Приликом признања о фасцинацији вештицама, Бајерове документе интерпретира и један од јунака *Младенке косићоње*, брат Чарло, доминиканац из самостана

у Болу, док процеса против Магдалене Вуковић (30. поглавље) која је оптужена за „гатачко чаробњаштво“ (1756) у *Ујовору с Ђавлом* нема. Широко распрострањена пракса кажњавања проказаних жена спорадично је бележена, нарочито након царичиног исказа, а како је Магда преживела суђење и страдала тек 1814. постоји могућност да је Перишева јунакиња заправо синтеза невеликог броја оних које су од инквизиције успеле да умакну на (извесно) време. Аутор располаже завидним знањем, било да су у питању историја, традиција или друге области на којима гради роман, те не чуди што су у дело уграђене сликовите епизоде о морлачким сеобама, политичким контроверзама, обредима и обичајима, али ни то што су поједине слике извртнуте у хумореску. Примера ради, слабоумни претходник Франца Јозефа након абдикације се у Прагу „бави кнедлама“, због чијег је испада „Ја сам цар и ја хоћу кнедле“ настала анегдота о посласници која по Фердинанду данас носи име.

Различите етапе Гилиног живота сложене су у педесет два поглавља која су потом промешана како би се у причу о чувеној видарици упила додатна мистичност откривања које се спроводи необичним приповедним поступцима. У студији *Вештица* Марија Шаровић наводи двојак теорије о настанку вештице: жена се рађа као таква или постаје вештица, најчешће наслеђивањем знања. Гила као беба са посве другачијим именом на свет долази у постељици што је унапред означава као крсника, али Гила као девојчица коју поменута Магда проналази и одгаја дајући јој име по свом нахођењу од помажке учи занат, те је њена другост двоструко потцртана. И поред потврда бројних људи којима је Гилина интервенција донела спас и излечење, Периш у неколико наврата суптилно дискредитује њене моћи, откривајући оне способности из којих извире њена права посебност. Гила је добар опсерватор који се загледа у људе и њихове несреће, а потом и добар слушаца за муке које често немају коме бити изречене. Правећи од тога представу, она ствара себи репутацију и диже цену како би у свету који ју је од детињства прогласио вештицом успела да опстане. Не диже Гилу на пут идеја о пустоловини, већ нагон за преживљавањем. Њена је судбина збег, а неустрашивост и оштроумност једино што са собом успева да понесе и што јој је, како се показује, често сасвим довољно.

Осим Гиле и људи гоњених невољом који једини спас виде у њеним уварцима и промрмљаним чаралицама, кроз *Младенку косџоноју* крећу се различити особењаци попут глагољивог брата Чарла, шепавог начелника, просветитељски настројеног учитеља, предузимљиве Анке Револуционарке, јунака и разбојника Стипана Гризеља, поводљивог Царевића, превртљивог кардинала и царских службеника заведених идејом преврата. У роман су уткане интригантне приче о разним врстама глади, где она која се односи на стицање моћи заузима истакнуто место. Периш кроз своје јунаке исписује пасаже о љубави, слободи, родитељству и пријатељству, критикујући људе и прилике кроз доброћудни подсмех и представљајући пошаст система и државног устројства тако да дистанца између деветнаестовековне приче и садашњости често делује порозно. Али и поразно.

Младенка косџоноја се у критици често изједначава с апологијом женског принципа и славодобитно проглашава профеминистичким романом. Ако се на трен одмакнемо од овог становишта, угледаћемо Желимира Периша као творца веома комплексног

дела и писца универзалне приче о лутању, потрази за слободом и борбом да се досегне оно што је сваком човеку дато, а што је у смутним временима постало идеал. Периш је несвакидашње интелигентан и забаван писац, у великој мери заигран над својим страницама које користи као портале да читаоце спроведе у најживописније сегменте своје маште. Такав аутор не слави жену због тога што су јој ловорике након стуба срама потребне да би се доказала равноправном или надмоћном, већ због тога што је жена – изузетно биће са свим својим врлинама, манама и интуитивним и другим способностима да нађе пут када се чини да излаза нема и да јој је за петама цео свет, а испред ње само зид.